

Horts socials ecològics: acció educativa i sobirania alimentària

Silvia Lobera Serrano | Annaïs Sastre Morató

En la darrera dècada s'han multiplicat pel nostre territori experiències molt diverses d'horts socials ecològics promogudes per diferents agents, públics i privats, la majoria com a resposta als reptes que planteja, en l'àmbit local, l'actual context de crisi ecosocial global (POMAR I TENDERO, 2015).

Existeix una gran diversitat d'experiències d'horts socials ecològics (en endavant HSE): parcel·les en horts municipals, experiències autogestionàries com els horts comunitaris, projectes liderats per entitats del món de l'educació agroecològica, o serveis creats pròpiament des de l'àrea de Serveis Socials d'un ajuntament.

Els HSE s'engloben en el que s'anomena *agricultura social*, que pot ser definida com “el conjunt d'experiències que empren els recursos locals, agraris i/o naturals, per promoure la salut, l'ocupació i l'apoderament de col·lectius en risc de marginació social [...] a través de l'activitat agrària i derivades” (TULLA *et al.*, 2014).

En aquest article explicarem quines són les dues dimensions dels HSE i posarem especial atenció en aquest recurs com a dispositiu educatiu i el seu potencial transformador.

Les dimensions dels horts socials ecològics

Els principals objectius operatius dels HSE són dos: la producció d'aliments frescos i de qualitat per a l'autoabastiment de famílies en situació de pobresa alimentària, i l'apoderament de les persones en risc d'exclusió social (SASTRE I TENDERO, 2017). Aquests es tradueixen en les seves dues dimensions principals d'actuació: l'acompanyament educatiu i l'acció comunitària, i la dimensió agroalimentària.

Tenint en compte que, en l'actual context de crisi ecosocial, els col·lectius en risc d'exclusió i els que pateixen pobresa alimentària són coincidents (SASTRE I TENDERO, 2017), és necessari que totes dues dimensions estiguin equilibrades i que es consideri tan important dissenyar HSE productius com realitzar un acompanyament de qualitat a les persones que hi participen.

La dimensió social

HORTS SOCIALS ECOLÒGICS COM A DISPOSITIU EDUCATIU I D'INTERVENCIÓ COMUNITÀRIA

Els HSE estan esdevenint un dispositiu d'atenció a persones en situació d'exclusió

■ **Silvia Lobera Serrano**, educadora social en l'àmbit de la salut mental comunitària. Cocreadora del projecte d'horts socials ecològics de Montblanc. Col·legiada 10630.

■ **Annaïs Sastre Morató**, sòcia cooperativista d'Arran de Terra SCCL i Fleca L'Aresta SCCL. Cocreadora del projecte d'horts socials ecològics de Montblanc.

▼ Fotos: Annaïs Sastre i Massimo Mocellin

social, o risc d'arribar-hi. Iniciatives que sovint neixen des de la interacció d'entitats socials i agents del món de l'agroecologia passen a formar part de la xarxa pública d'intervenció mitjançant la coordinació amb les administracions locals.

L'acció social que s'hi desenvolupa, tant per part de professionals com dels equips de voluntaris i voluntàries, respon al paradigma de la pedagogia social comunitària, i centra la seva intervenció en la millora directa de la qualitat de vida de les persones i la promoció de la cohesió social. Això és així quan es posa en valor el potencial dels HSE en l'increment de la participació activa de persones que es troben en situació de vulnerabilitat social, o bé quan es promou la corresponsabilitat i la sensibilització social.

Entenent la multiplicitat d'experiències, les definicions que es recullen aquí prete-

nen ser un marc de línies generals. Es destaquen com a pilars fonamentals dels HSE:

- **Acompanyament educatiu** que recau en la promoció de la **dimensió creativa de la persona participant**. Els HSE permeten una intervenció que es recolza en la capacitat de crear i generar una realitat (alimentària, ambiental i relacional) que permet millorar les pròpies condicions de vida: és una proposta d'intervenció que sobrepassa la dimensió assistencialista, així com també la capacitació centrada en l'ocupabilitat laboral.
- **Formació pràctica i transferible**. Si bé l'objectiu dels HSE no és la capacitació tècnica per a la inserció laboral en l'entorn agrari, és central la potencialitat de millora de competències que s'hi dona. Coneixements, habilitats i aptituds necessàries per al maneig de la pròpia parcel·la així

La intervenció en l'espai obert és una acció d'impacte en l'imaginari de la comunitat. El manteniment comú de la finca genera aprenentatge en relació amb el treball cooperatiu i promou xarxes de suport mutu.

com del conjunt de la finca que són transferibles per a una millor gestió personal i laboral. Aquesta formació es duu a terme (i s'ob-

serva que l'èxit dels projectes depèn en gran manera que així sigui) d'una manera pràctica, manipulativa, a l'aire lliure, significativa i en cooperació, aspectes que permeten la participació i aprofitament de persones que es queden sistemàticament fora d'altres dispositius.

- **Treball en xarxa.** Els HSE esdevenen dispositius que poden afavorir la vinculació de persones amb dificultat d'assistència i permanència en altres recursos; així doncs, tenen el potencial de ser una eina clau d'atenció i acompanyament per a la xarxa de serveis socials i de salut.
- **La intervenció en l'espai obert.** La dimensió espai-territori dels HSE serà diferent de municipi en municipi; tot i així, trobem una possibilitat d'intervenció poc habitual: no només es duu a terme la intervenció en l'espai obert (públic o privat), sinó que s'hi genera un impacte que revaloritza i ressignifica l'espai amb una permanència destacable i apreciable. En conseqüència, es visibilitzen i ressignifiquen les realitats vitals de les persones

que ho fan possible. Aquest aspecte és una acció d'impacte en l'imaginari de la comunitat, així com en les vivències dels i les hortolanes (nou rol

que amplia el concepte d'usuari o usuària o participant) envers aquesta.

- **Cohesió social.** Ràpidament els HSE adquireixen un rol propi en la comunitat; esdevenen no només un espai de treball, sinó també un entorn que afavoreix la trobada, l'intercanvi cultural, la generació d'oci saludable i la reformulació de la identitat col·lectiva. Alhora, el conreu de la parcel·la per cada membre (o unitat de convivència) es veu interpellada pels treballs comuns en l'àmbit de la finca, que posaran l'aprenentatge en relació amb el treball cooperatiu com un dels protagonistes del projecte. És destacable la possibilitat que això dona per a la generació de xarxes de suport mutu.

La dimensió agroalimentària

EL POTENCIAL TRANSFORMADOR CAP A LA SOBIRANIA ALIMENTÀRIA

Els HSE s'emmarquen en el paradigma de la sobirania alimentària, ja que es concreten en el desenvolupament de pràctiques que promouen la sostenibilitat, la democrà-

Els HSE s'emmarquen en el paradigma de la sobirania alimentària, ja que es concreten en el desenvolupament de pràctiques que promouen la sostenibilitat, la democràcia i la justícia en els sistemes alimentaris locals.

cia i la justícia en els sistemes alimentaris locals (SASTRE i TENDERO, 2017). Els moviments socials i les institucions que promouen la sobirania alimentària de-

fineixen aquest concepte com el dret de tots els pobles a desenvolupar polítiques que garanteixin una alimentació equilibrada, suficient, saludable i culturalment adequada al conjunt de les seves poblacions.

En coherència amb els pilars d'atenció dels HSE com a dispositiu de persones que sovint queden excloses d'altres entorns formatius, és molt important que la capacitat tècnica es plantegi a través de metodologies participatives, visuals, pràctiques i aplicades mitjançant eines i recursos senzills que puguin ser autoproduïts i, per tant, a l'abast de persones amb pocs recursos econòmics. D'aquesta manera, podem promoure l'assoliment de competències per produir els propis aliments de forma saludable, més enllà dels HSE, fomentant l'autosuficiència personal i l'apoderament en l'àmbit alimentari, i contribuint a assegurar el dret a l'alimentació (reconegut per l'Organització de les Nacions Unides).

Els HSE també promouen la sostenibilitat i la millora de l'entorn a través de la regeneració ambiental dels pobles i ciutats on

es desenvolupen, ja que, habitualment, s'implanten en terrenys urbans i periurbans degradats que duen anys en desús i/o abandonats. A

més, posant a la vista de tothom la producció d'aliments locals, fan augmentar l'interès pels horts d'autoconsum i pels mètodes de producció ecològica als barris i pobles on s'ubiquen (POMAR i TENDERO, 2015).

Reptes i perspectives dels horts socials ecològics

A continuació es defineixen els principals reptes que cal abordar en aquests tipus d'iniciatives, partint dels punts forts i febles que presenten els HSE:

- **Promoure l'estructura com a dispositiu d'atenció.** La riquesa d'experiències sovint promogudes des del teixit associatiu planteja el repte de la generació in situ de procediments i marc d'intervenció: aspectes com la regulació de les entrades i sortides, la coordinació amb la xarxa de serveis del territori, l'establiment de normes i pactes de convivència, etcètera, seran aspectes a definir per cada grup promotor atenent a la realitat social i en coherència amb els objectius establerts. Actualment la manca de claredat

en alguns d'aquests aspectes constitueix una mancança i comporta dificultats en el desenvolupament del projecte.

- **Convertir els HSE en dispositius permanents d'atenció a persones en risc d'exclusió.** El reconeixement de la idoneïtat d'aquests espais com a eina per a la prevenció i reducció del risc d'exclusió social constitueix un punt fort per a la integració d'aquests dispositius en la xarxa pública d'atenció.
- **Consolidar el doble vessant de l'equip professional d'acompanyament.** Atenent a la doble dimensió dels HSE, és important, per garantir el desenvolupament de tot el potencial d'aquests projectes, la presència d'equips de professionals que combinin tant la capacitat tècnica agroecològica com la mirada i competència tècnica des de l'educació social. Estem veient com arreu del territori s'estan produint sinergies de projectes professionalitzadors que integren la mirada per una educació socioambiental participativa que són un pilar per al desenvolupament de l'aplicació dels HSE.
- **Garantir la consolidació dels suports materials dels HSE.** Els punts febles d'aquests projectes són la temporalitat i disponibilitat de terres –sovint amb contractes d'arrendament o cessió en precari o en “espais buits” que tenen altres funcions a llarg termini–, d'una banda, i l'habitual finançament anual, de l'altra. L'estabilitat

dels HSE com a dispositius d'atenció es veurà impactada tant pel reconeixement i la dotació corresponent per part de l'administració local com per la relació amb la titularitat de la propietat.

- **L'ampliació de l'impacte de la intervenció més enllà dels HSE.** L'acompanyament que es realitza en el moment de la sortida de persones del projecte pot incrementar el potencial de transformació en relació amb la sobirania alimentària i amb el territori (promoció d'accés a parcel·les en horts municipals o a bancs de terres en desús per tal de recuperar les zones d'horta d'autoconsum tradicional, etc.). La implantació d'aquesta perspectiva és irregular arreu dels projectes que s'estan donant al territori, i volem destacar-ho com a punt fort de les iniciatives que estan vehiculant aquesta continuïtat.

Després del gran creixement en nombre d'experiències a Catalunya que han experimentat els HSE, tot apunta a una tendència a seguir creixent en nombre, d'una manera més estable i progressiva, d'una banda, i a augmentar en qualitat i idoneïtat a l'hora de dissenyar els projectes d'HSE, de l'altra. Això probablement és una conseqüència de l'elaboració en els darrers anys de molta literatura respecte d'aquesta qüestió, que posa sobre la taula els reptes i les mancances de les primeres experiències pioneres,

així com un major nombre de persones formades en aquesta matèria. La perspectiva futura, doncs, d'una banda, és de consolidació d'alguns dels projectes ja existents i, de l'altra, d'aparició de nous projectes amb un increment de la qualitat del servei. **Q**

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- POMAR, Ariadna; TENDERO, Guillem. *Ja volem el pa sencer. Respostes a la pobresa alimentària en clau de sobirania alimentària* [en línia]. Barcelona: Aliança per la Sobirania Alimentària de Catalunya, 2015. [Consulta: 9 de maig de 2019].
- TULLA, Antoni F. et al. *L'agricultura social en el desenvolupament local i l'ocupació per a col·lectius amb risc de marginació* [en línia]. Barcelona: Departament de Geografia (UAB) i Fundació CEDRICAT, 2014. Programa RECERCAIXA 2011. [Consulta: 10 de maig de 2019].
- SASTRE, Annaïs; TENDERO, Guillem. *Guia per al desenvolupament de projectes d'horts socials ecològics* [en línia]. Barcelona: Diputació de Barcelona, 2017. Sèrie Benestar i Ciutadania, 5. Col·lecció Eines. [Consulta: 10 de maig de 2019].

CITA ARTICLE

LOBERA, Silvia; SASTRE, Annaïs. “Horts socials ecològics: acció educativa i sobirania alimentària”. *Quaderns d'Educació Social*. Col·legi d'Educatres i Educadors Socials de Catalunya. Núm. 21 (desembre 2019), p. 74-79.

RESUM

Els horts socials ecològics són un dispositiu educatiu i una pràctica de transformació social per a la sobirania alimentària: promouen la millora de competències individuals, la cohesió social i la generació de xarxes de suport mutu, així com l'apoderament en els sistemes alimentaris locals.

Paraules clau: horts socials, sobirania alimentària, apoderament comunitari

ABSTRACT

The ecological social gardens are an educational device and a practice of social transformation towards food sovereignty: they promote the improvement of individual competences, social cohesion and the generation of networks for mutual support, as well as self-empowerment in local food systems.

Keywords: social gardens, food sovereignty, community empowerment